

УДК 321.61.8

Отрешко В., кандидат педагогічних наук, викладач Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ), 05031985@ukr.net

Поняття «державотворення» в сучасному політологічному дискурсі

Аналізується природа, сутність, процес та технології сучасного українського державотворення; розгляд його змісту призвів у сучасному політологічному дискурсі не тільки до жвавої дискусії щодо раціонального зерна державотворення, але й до перегляду поглядів на саму державу. Її існування у світі, що швидко змінюється, немислиме без належного державного управління, засадничим напрямом якого є державотворення, покликане забезпечити необхідні умови розгортання діяльності щодо створення якісно нової держави; стаття присвячена аналізу змісту поняття державотворення в контексті новітніх поглядів на природу держави.

Ключові слова: людина, політика, культура, держава, влада, державотворення.

Otrishko V., Ph.D., professor, National Pedagogical University, is the name of M.P. Drahomanov (Ukraine, Kyiv), 05031985@ukr.net

The concept of «state» in the modern political science discourse

Analyzes the nature, essence, process and technology of modern Ukrainian state, consideration of its content has led to the modern political science discourse is not only a lively discussion about the rational core of the state, but also to a revision of views on the state itself. Its existence in the world that is changing rapidly, is impossible without good governance, which is a pillar of the state, designed to provide the necessary conditions for the deployment of activities to create a qualitatively new state; article analyzes the content of the concept of the state in the context of the new views of the nature of the state.

Keywords: *people, politics, culture, the state, the power of the state.*

Отрешко В., кандидат педагогических наук, преподаватель, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (Украина, Киев), 05031985@ukr.net

Понятие «государства» в современном политологическом дискурсе

Анализируется природа, сущность, процесс и технологии современного украинского государства; рассмотрение его содержания привел в современном политологическом дискурсе не только к оживленной дискуссии по поводу рационального зерна государства, но и к пересмотру взглядов на само государство. Его существование в мире, которое быстро меняется, немислимо без надлежащего государственного управления, основополагающим направлением которого является государство, призванное обеспечить необходимые условия для развертывания деятельности по созданию качественно нового государства; статья посвящена анализу содержания понятия государства в контексте новых взглядов на природу государства.

Ключевые слова: *человек, политика, культура, государство, власть, государство.*

Державотворчі процеси завжди привертали до себе увагу мислителів і науковців різних історичних епох. Усі вони намагалися розкрити головні особливості виникнення та формування держави. Але, на нашу думку, для нашого подальшого дослідження необхідно визначити сутність поняття «державотворення» в сучасній політологічній літературі. Треба наголосити, що у цьому понятті основа конструкції – дефініція «держава», а принцип існування держави є визначальною засадою методології державотворення. Але хоча протягом століть людство живе в умовах державної організації, воно так і не змогло виробити більш–менш єдиної парадигми розуміння й бачення феномена держави. Аналіз свідчить, що не існує чіткого загальноприйнятого категоріального визначення даного явища у жодній галузі суспільствознавства, що напрямом досліджує державну організацію, – хоча й у різних площинах і аспектах, – зокрема, не має його ні юридична, ні філософська, ні соціологічна література; на жаль, не є виключенням з цього приводу і політологічні видання.

Безумовно, кожен із відомих підходів до розуміння держави має право на існування, висвітлює певний аспект її сутності, розкриває приховані від буденного ока сторони державної організації, її механізми. Проте, на думку українського дослідника О.Краснокутського, він не здатен охопити державний феномен у його цілісності, у єдиному інтегральному баченні державного явища, його сутності [1, с.404].

По–перше, держава виникає саме у лоні політичної складової буття суспільства як політична форма його ор-

ганізації, необхідна для налагодження відносин у соціально–неоднорідному суспільстві, для якого, як відомо, властиві такі характеристики, як приватна власність, соціальна нерівність, класова диференціація й політична влада, яка дозволяє тій або іншій соціальній групі, не порушуючи загальноприйнятих норм, розширювати сферу свого впливу в межах певного простору, реалізовувати свої інтереси, потреби в масштабах усєї соціальної спільності. Тому під державою слід розуміти, насамперед, політичну форму організації суспільного буття на певній території, з чим погодяться, напевно, усі дослідники.

По–друге, якщо для суспільства в цілому характерною є влада як соціальний феномен (соціальна влада), яка виступає домінуючим регулятором у первіснообщинних формах суспільного буття, для соціально–неоднорідного суспільства стає властивим такий різновид владного феномена, як політична влада, то в умовах існування державного організму формується новий вид владних відносин – державна влада, що дає право й можливість державі в особі її інституційних органів розпоряджатися життєдіяльністю суспільства, застосовувати у разі соціальної непокори спеціальні заходи примушення, врегульовані правовими нормами. Отже, така політична форма організації суспільного буття, як держава, функціонує за допомогою державної влади [1, с.404].

По–третє, окрім державно–владних відносин, держава функціонує за допомогою відповідних структур, установ та організацій, які у юридичній науці традиційно позначаються таким поняттям, як механізм держави. Під останнім розуміється система всіх державних організацій, що здійснюють її завдання й реалізують державні функції [2, с.173]. При цьому до державних організацій цілком доречно відносити органи державної влади – органи держави, що наділені владними повноваженнями (апарат держави), а також державні підприємства і державні установи, що практично здійснюють функції держави у сфері виробничої (підприємства), чи невиробничої (установи) діяльності. Тому в даному контексті видається можливим використати напрацьований у правовій думці досвід і вважати, що держава як політична форма організації суспільного буття функціонує за допомогою державної влади й спеціального механізму.

По–четверте, відомо, що одночасно з виникненням такої політичної форми суспільної життєдіяльності, як держава, формується у якості її невід’ємної складової і право, яке можна визначити як систему правил поведінки, норм, які встановлені або санкціоновані державою, мають загальнообов’язковий характер, виражають волю домінуючої у суспільстві частини населення, спрямовані на регулювання суспільних відносин і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави [1, с.405]. Держава функціонує за допомогою державної влади й спеціального механізму на основі права. У державі право є «спряженою» категорією з відповідальністю за використання права. Поза полем відповідальності право починає відігравати руйнівну роль у державі. Тим самим «спряженість» права з відповідальністю визначає принцип державотворення [3, с.10].

У зв’язку з вищевикладеним державу правомірно визначити як політичну форму організації суспільства на певній території за допомогою державної влади і спеціального механізму на основі права для збереження суспільства та його вдосконалення. Постаючи як політична форма організації суспільства, держава проходить певний процес свого створення, що виступає у якості ключового системоутворюючого конструкта державно–політичного буття і що, як уявляється, отримує відповідне відображення в найбільш загальному вигляді у понятті «державотворення».

За часів незалежності України термін «державотворення» набув широкого вжитку. Зокрема, він присутній у преамбулі до Конституції України. Так, в її тексті зазначено: «Верховна Рада України від імені Українського народу... спираючись на багатовікову історію українського держа-

вотворення і на основі здійсненого української нацією, усім Українським народом право на самовизначення... приймає цю Конституцію – Основний Закон України» [4, с.3]. Слід зауважити, що останнім часом, особливо протягом двадцяти років існування української незалежності, термін «державотворення» посів своє чільне місце як на буденному рівні суспільної свідомості, так і на теоретичному. Його застосовують, як правило, у різноманітних значеннях для опису процесів суспільно-політичного, державного життя й політики, і державні службовці, і журналісти, і представники практично всіх галузей суспільствознавчих наук. Поняття «державотворення» багатьма дослідниками використовуються, як щось само собою зрозуміле, як те, що не потребує доведення. При цьому, на жаль, ще недостатньо наукових праць стосовно розкриття цілісного змісту поняття «державотворення».

У «Великому енциклопедичному юридичному словнику» поняття «державотворення» трактується як історичний процес будівництва держави, створення й розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їхнього функціонування [5, с.179]. Але, на жаль, все ж таки дане поняття традиційно обходить своєю увагою практично уся довідкова література, включаючи фундаментальні філософські, політологічні, юридичні словники та енциклопедії. Чи не єдиним прикладом розкриття змістового наповнення цього терміну в науковій літературі є словник-довідник «Державне управління», виданий Українською академією державного управління при Президентові України та Інститутом проблем державного управління та місцевого самоврядування у 2002 р. Він містить таке визначення терміну «державотворення»: «Державотворення (державне будівництво) – базовий напрям державного управління, діяльність якого забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики. Створення нової держави супроводжується певним перехідним періодом становлення, на якому вирішуються питання закріплення її державності, формування дійової системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни. Державне будівництво охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; державно-територіального устрою, основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави, структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей» [6, с.129]. Таке визначення розкриває сутність категорії державотворення на сучасному етапі розбудови держави. Водночас воно не відповідає критеріям розгляду цього терміну в його історичній ретроспективі.

Що ж стосується дисертаційних робіт, у назві яких є термін «державотворення», то зазвичай їх автори використовують вищевказане поняття, так би мовити, «заангажовано», залежно від спрямованості свого власного наукового інтересу, не обтяжуючись при цьому намаганнями з'ясувати його зміст. Так, наприклад, у роботі запорізького дослідника С.Мофи, що присвячена дослідженню національної свідомості як чинника державотворення, вказується, що під останнім слід розуміти «...процес створення та удосконалення певних організаційних структур та ідеологічних засад взаємодії між громадянами держави у всіх сферах суспільного життя (політичній, економічній і т.д.) з реалізації особистих і спільних інтересів» [7, с.5]. Очевидно, що таке розуміння державотворення, його визначення, є тенденційним і в цілому не розкриває суті цього феномена.

У політологічному дискурсі поняття та процес державотворення розглядається у більшості випадків в етнонаціональному контексті (дослідження В.Авер'янова, О.Антонюка, В.Бакуменка, С.Грабовського, І.Кураса, О.Куць, Ю.Куц, В.Лісничого, В.Лугового, В.Майбороди, С.Майбороди, Н.Нижника, О.Оболеського, В.Рижих, Ю.Римаренка, В.Токовенко, І.Федорченко та ін.) та у

контексті виокремлення головного чинника державотворення – політичної або політико-управлінської еліти (дослідження Ю.Конотопцевої, Д.Короткова, О.Крюкова, В.Литвина, О.Нелюбова, Є.Остренка та ін.).

З іншого боку слід зазначити, що в Україні питання державотворення розроблялися переважно в інституціональному аспекті та здебільшого в предметному полі саме юридичної науки. Зокрема, в межах напряму «державне будівництво і місцеве самоврядування» вони висвітлювалися в роботах В.Гнілорібова, В.Журавського, А.Колодій, А.Олійника, В.Серьогіної, Б.Свирського, В.Тихонова, В.Чукаєвої, Н.Юзикової, О.Ярмиша та ін. Водночас, такий підхід виявляє дещо обмежений погляд на природу держави, яка в цілому не виходить за межі дії норм права, способів формування і порядку діяльності адміністративних органів держави. Внаслідок такого звуження проблема державотворення розглядається виключно як сфера діяльності органів влади, в якій не відводиться належне місце суспільству, внаслідок чого виникає розрив між інститутами влади й іншими інститутами суспільства [3, с.3].

З огляду на це вихідним моментом державотворення, на думку доктора наук з державного управління Т.Бутирської, постає необхідність вивчення історично змінної сутності та визначальних моментів становлення й розвитку держави [8, с.2]. Натомість аналіз наукових праць за цієї проблематики засвідчує, що дотепер так і не склалося загальноприйнятого визначення цього базового поняття і відповідно – єдиного розуміння як дефініції, так і процесу державотворення. Різниця в наявних підходах полягає головним чином у тому, що береться за визначальну «цеглинку» державотворення: становлення та функціонування держави чи її реформування, активний розвиток, творення або певний головний чинник, що впливає на процес державотворення.

Стосовно сучасних підходів до визначення дефініції «державотворення», то можна погодитися з думкою українського дослідника Володимира Семенова, що вона, незважаючи на широке використання в роботах з політології, державного управління та юриспруденції, має обмежену кількість визначень. Переважно ця дефініція трактується як базовий напрям державного управління і відповідно має часові обмеження стосовно його використання, що унеможливує її застосування при проведенні ретроспективних досліджень з державного управління [9, с.5]. Тому необхідно розглядати поняття «державотворення» не як напрям державного управління, а як сучасний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, а також процес створення, розбудови та модернізації системи влади, або як такий, що мав місце в історичному минулому та охоплює взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади [6, с.132]. На нашу думку, уявляється правомірним визначити державотворення як соціально-політичну категорію, що позначає процес діяльності зі створення якісно нової держави.

Особливістю державотворення як складного соціально-господарського виступає те, що воно поєднує у собі і загальні риси діяльнісного явища в цілому, і суттєві характеристики таких феноменів, як практика й творчість. Зокрема, як різновид практичної діяльності, державотворення має соціоактивний, усвідомлений, цілепокладаючий, доцільний, почуттєво-предметний, матеріальний, перетворюючий характер. Крім того, такий процес соціально-переворотної діяльності є постійним і безперервним: виникнувши, держава змінюється, розвивається, що з необхідністю детермінує постійну діяльність з її перетворення, вдосконалення.

Разом з утворенням, еволюцією державних організацій ускладнюється й структура суспільної свідомості, практичної її складової, формується систематизоване, теоретично обґрунтоване духовне відбиття об'єктивного буття держави, реального процесу її створення, будівництва й життєдіяльності, що усвідомлюється здійснюючими його

суб'єктами – народом, громадянами, їх об'єднаннями, органами державної влади, державними діячами [1, с.408].

Процес державотворення – це, перш за все, еволюція розвитку держави. Найбільш загальним визначенням розвитку є поняття, сформульоване в докторській дисертації О.Ф. Шаброва: «...розумітимемо під розвитком будь-якої конкретної системи реалізацію її сутності, закладеного в ній потенціалу [10, с.4].

Розвиток держави визначається співвідношенням:

$Ra \Rightarrow Re$

де Ra , Re – стан держави, $\Rightarrow$ відображає процес державотворення.

Дане співвідношення, а також взаємозв'язок знання й реальності визначають, що зростання повноти знань про сутність держави, зростання повноти знань у державі та втілення цього знання в реальність буття – це є закон розвитку держави. Із закону розвитку держави виходить, що підання суті держави (Re) і втілення цієї суті в реальність (Ra) – це два взаємозв'язані процеси, які додаткові, але не еквівалентні один одному. Рівень відповідності втілення держави Ra до її сутності Re визначається співвідношенням наукового знання про державу і практики державного управління – перше визначає орієнтири (параметри) державотворення, а друге втілює їх у реальність.

Унаслідок закону розвитку і його символічного виразу стає очевидно, що об'єктом державотворення є держава, конкретніше – стан держави. Водночас процес державотворення – це процес досягнення цього стану. У цьому процесі виділяються підпроцеси – економіка, культура, політика і та ін. Самі по собі ці підпроцеси не формують результату (стану) – вони є лише засобами досягнення результату, і лише в сукупності з іншими підпроцесами [10, с.4]. До того ж досягнення стану державності є особливим для кожного народу, що також необхідно враховувати в процесі державотворення.

Список використаних джерел

1. Краснокутський О.В. Вторинний сутнісний структурний аспект ідеології державотворення / О.В. Краснокутський // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип.62 (№7). – С.403–410.
2. Механізм держави // Сучасна правова енциклопедія / [Зайчук О.В., Копиленко О.Л., Оніщенко Н.М. та ін.]; за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С.173–174.
3. Бутирська Т.О. Філософський огляд українського державотворення [Електронний ресурс] / Т.О. Бутирська. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2011_8/zmist/R_1/02Butirska+%201.pdf
4. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» №2222–IV від 8 грудня 2004 р. – Х.: Парус, 2005. – 60 с.
5. Плешко М.В. Ідеї народоправства в генетиці процесу українського державотворення / М.В. Плешко // Гуманітарні студії, 2010. – Вип.7. – С.178–185.
6. Семенов В.М. Сучасні аспекти змістовного наповнення категорії «державотворення» / В.М. Семенов // Теорія та практика державного управління: Зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – Вип.1 (20). – С.128–133.
7. Мофа С.О. Національна самосвідомість як чинник державотворення: автореф. дис. канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С.О. Мофа; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004. – 15 с.
8. Бутирська Т.О. Теоретико-методологічні засади державотворення в Україні: автореф. дис. доктора наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Т.О. Бутирська. – К.: НАДУ, 2009. – 36 с.
9. Семенов В.М. Регіональні особливості державотворення в Україні: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / В.М. Семенов. – Х.: НАДУ, 2009. – 19 с.
10. Бутирська Т.О. Державне будівництво як відображення інтелектуального потенціалу країни [Електронний ресурс] / Т.О.

Бутирська // Державне будівництво: електронне видання ХарРІ НАДУ. – 2007. – №1. – Ч.2. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/03.pdf>

References

1. Krasnokuts'kyj O.V. Vtorynnyj sutnisnyj strukturnyj aspekt ideologii' derzhavotvorennja / O.V. Krasnokuts'kyj // G'ileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovyh prac'. – K.: VIR UAN, 2012. – Vyp.62 (№7). – S.403–410.
2. Mehanizm derzhavy // Suchasna pravova encyklopedija / [Zajchuk O.V., Kopylenko O.L., Onishhenko N.M. ta in.]; za zag. red. O.V. Zajchuka; In-t zakonodavstva Verhov. Rady Ukrai'ny. – K.: Jurinkom Inter, 2010. – S.173–174.
3. Butyrs'ka T.O. Filosofov's'kyj ogljad ukrai'ns'kogo derzhavotvorennja [Elektronnyj resurs] / T.O. Butyrs'ka. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2011_8/zmist/R_1/02Butirska+%201.pdf
4. Konstytucija Ukrai'ny. Zakon Ukrai'ny «Pro vnesennja zmin do Konstytucii' Ukrai'ny» №2222–IV vid 8 grudnja 2004 r. – H.: Parus, 2005. – 60 s.
5. Pleshko M.V. Idei' narodopravstva v genetyci procesu ukrai'ns'kogo derzhavotvorennja / M.V. Pleshko // Gumanitarni studii', 2010. – Vyp.7. – S.178–185.
6. Semenov V.M. Suchasni aspekty zmistovnoho napovnennja kategorii' «derzhavotvorennja» / V.M. Semenov // Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja: Zb. nauk. prac'. – H.: Vyd-vo HarRI NADU «Magistr», 2008. – Vyp.1 (20). – S.128–133.
7. Mofa S.O. Nacional'na samosvidomist' jak chynnyk derzhavotvorennja: avtoref. dys. kand. filos. nauk: spec. 09.00.03 «Social'na filosofija ta filosofija istorii'» / S.O. Mofa; Zaporiz'kyj derzh. un-t. – Zaporizhzhja, 2004. – 15 s.
8. Butyrs'ka T.O. Teoretyko-metodologichni zasady derzhavotvorennja v Ukrai'ni: avtoref. dys. doktora nauk z derzh. upr.: spec. 25.00.01 «Teorija ta istorija derzhavnogo upravlinnja» / T.O. Butyrs'ka. – K.: NADU, 2009. – 36 s.
9. Semenov V.M. Regional'ni osoblyvosti derzhavotvorennja v Ukrai'ni: avtoref. dys. kand. nauk z derzh. upr.: spec. 25.00.01 «Teorija ta istorija derzhavnogo upravlinnja» / V.M. Semenov. – H.: NADU, 2009. – 19 s.
10. Butyrs'ka T.O. Derzhavne budivnyctvo jak vidobrazhennja intelektual'nogo potencijalu kraïny [Elektronnyj resurs] / T.O. Butyrs'ka // Derzhavne budivnyctvo: elektronne vydannja HarRI NADU. – 2007. – №1. – Ch.2. – Rezhym dostupu: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/03.pdf>

* * *